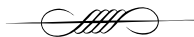

FEJES BÁLINT

Színlelt menekülés, cselvetés a nomád népek harcászataiban

A háborúban alapvető fontosságú az ellenség megtévesztése és ez által való legyőzése. A keleti nomád népeknek életmódjukból kifolyólag szinte lételemükké, életük részévé vált a háborúskodás. Megannyi technikai, stratégiai és taktikai újítás származik tőlük. Ezen a téren méltán híresek voltak többek között hadicseleikről, amelyek segítségével a nagy győzelmeket érték el a letelepült életmódot folytató népek hadseregei felett.

Dolgozatom célja, hogy a fennmaradt írott források segítségével felvázoljam három nomád nép: a szkíta, az avar, és honfoglalás-kori magyarok jellemző hadicseleit.

Szkíták

*Hérodotsztól*¹ tudjuk, hogy a szkíták az őket megtámadó *Dareiosz* perzsa király serege ellen a „*felperzselt föld stratégiáját*”² alkalmazták. (i.e. 510 körül) Nem bocsátkoztak nyílt csatába, hanem egy napi járóföld távolságot tartva csalogatták a már kiürített vidékre az ellenséget.³ Így igyekeztek az utánpótlási vonalaikat a végletekig nyújtva és előttük minden forrást megsemmisítve ellehetetleníteni a perzsákat. Mindezt próbálták úgy tenni, hogy amennyire csak lehet a velük nem szövetséges népek területére is be-be csalják az ellent.⁴

Tették ezt azzal a céllal, hogy a háborúban nem érintettek is bevonhassák a küzdelembe a perzsák ellen.⁵ *Dareiosz* tehetetlenségét mutatja, hogy levélben próbálta felszólítani a nomádokat a harcra, de ered-

ménytelenül. A szkíták seregüket két részre osztották. Az egyik seregrész csalogatta az ellenséget, és folytonosan zaklatta azt, amikor annak zöme pihenőidejét tartotta. Lovasságukat sokszor szétkergette, de ügyelt arra, hogy a számára veszélyes gyalogsággal ne kerüljön harcba. A másik seregrész a perzsák hátába került és követte azokat.⁶

Nyílt csatára nem került sor és a perzsák visszavonultak, nomádok pedig minden élelemforrást megsemmisítettek előttük a visszaúton is. Ezt úgy tették, hogy egy „sávot” meghagytak ahol nem égették le a legelőket és nem tömték be a kutakat. Itt készültek csapdát állítani az elcsigázott visszavonulóknak. Nem sikerült azonban törbe csalniuk a ellenséget mert az azon az úton tért vissza amelyen jött, és nem tért ki a számára „kijelölt” terület felé.⁷ (Hérodotosz IV., 115–140.)

Avarok

Az avaroknál *Maurikiosz*⁸ munkájából ismerjük azt a hadicselet, amikor hadrendjükhöz még temérdek lovat csapnak, hogy a sokaság látszatát keltsék. Egy tömbnek látszó, azonban kisméretű és külön mozgó ezredekből állították fel csataerőjüket, amely megtévesztőleg hatott az ellenség számára. *Maurikiosz* figyelmezteti az olvasót bevett cselükre, amikor is menekülést színlelve az őket –hadrend megtartása nélkül – üldözőket csapdába ejtik lesben várakozó alakulataikkal.⁹ *Paulus Diaconus*¹⁰ feljegyzéséből tudjuk,

hogy amint a bajorok az avarok alárendeltjeire – a szlávokra – támadva a hirtelen felbukkanó kagáni sereggel találták magukat szemben. *Chronicon Paschale*¹¹ írja, hogy 623. június 5-én az avarok kagánja *Heracleia* falaihoz érkeztek békekötési szándékkal, de az őket fegyvertelenül fogadó bizánciakra a falak mentén lesbe állított, bozótosokban és facsoportokban rejtőzködő avarok rátámadtak. Betörték a városba is, ahol nagy méészárlást rendeztek és kifosztották azt.

Paulus Diaconus: 663–668-as *friauali* hadjáratban az avarok négy nap alatt négyszer ütköztek meg *Lopus* herceggel. Az első három alkalommal a herceg győzött, de nagy veszteségek árán. A negyedik alkalommal viszont váratlanul az avarok nagy sokaságával találta szembe magát. Súlyos veszteségei miatt már nem vehette fel a harcot velük. Serege és ő maga is menekülni próbált, de elfogták és megölték. (Szádeczky-Kardoss, 81. 82. 110. 169. 217.) Az avarok sikeresen alkalmazták a felperzselt föld stratégiáját is. A 791-ben pannóniai szállásait támadó három frank sereg számottevő eredmény nélkül tért ezért vissza hazájába. (Katus 2001., 120.)

Honfoglaló magyarok

Bölcs Leó Taktika című művében említi legbővebben a magyarok (türkök) hadicseleit. Munkájából megtudhatjuk, hogy az említett nép jobban kedveli a csatában a cselek bevetését és inkább ezek segítségével, mint inkább karja erejével kívánja kivívni magának a győzelmet. Leírja, hogyan állítják a sereg egyik részét lesbe. A másik rész az összecsapás során megfutamodást színlelve a lesben állók elé csalja az üldöző ellenséget. Ha az üldözők csatarendje megbomlik, akkor a lesben állók, könnyen lecsaphatnak rájuk és a menekülést színlelők is visszafordulhatnak. Így tudják közös erővel felmorzsolni az ellenséget. Megtévesztésre is szolgált a ma-

gyaroknál az, hogy csapataikat nagy számú követi, amelyek távolról a sokaság látszatát keltik.¹² Az állatokat is a hadrendhez vonják a csaták során. A hátsó sorokba helyezik őket, védelmi céllal, valamint a hadrend mélységének növelésére. Főerejüket kisebb különmozgó egységekre bontják, amely távolról egy összefüggő hadrendnek tűnik. A főerőn kívül áll még tartalék erejük, melynek egyik feladata az ellenség törbe csalása.

Haditaktikájuk főbb jellemzői a távolharcon kívül leginkább a színlelt meghátrálás és visszafordulás, a lesben állás, a bekerítés, és a kis különmozgó alakulatok alkalmazása. Ennek a taktikának a sűrű erdővel, lápokkal, mélyedésekkel tarkított terep kedvez a legjobban.¹³ (Kristó 1995., 102–109.)

Igen értékes leírását adja *Al-Maszúdi*¹⁴ a besenyők és a magyarok 934-es, bizánciak ellen vívott csatájának. A nomádok itt is viszonylag kisebb, gyorsan és különmozgó osztagokra bontott – de messziről egy tömbnek – tűnő hadrendben álltak fel. A főerőn kívül kívüli tartalék kezdte nyilazással a csatát, támadásra ingerelve az ellenséget. Az ellenrohama elől a derékhad és szárnyak csak kitértek, hogy később bekeríthessék azt. Az ellenség szétzilált sorait rendezett támadással közelharcban semmisítették meg végül.¹⁵ (Győrffy 1958., 66.)

A „Taktika” által említett terepviszonyok kihasználásáról tanúskodik *Ekkhard*¹⁶ is, aki kis csapatokban, erdőben rejtőzködő és újra meg újra visszatérő magyar osztagokról emlékezik meg. A nomádok csapatai épületeket gyűjtanak fel szerteszét a vidéken amerre járnak, és tüzek fényéből tudják meg merre vannak társaik. (*Sankt Gallen*, 926) (Kristó 1995., 247.)¹⁷

*Regino*¹⁸ évkönyve is említi a magyaroknál meghátrálás, majd visszafordulás taktikáját, amely végzetes is lehet azok számára, akik felveszik velük a harcot, de nem ismerik még ezt a cselet.¹⁹ (Kristó 1995., 247., 198.)

*Liudprand*²⁰ említi csatájukat, amelyet

éjjel kezdtek így szerevezve előnyt a meglepetés erejével. Az ellenség egy részét álmában ölték meg. A csata további részében megfutamodást színleltek, és törbe csalva az ellenséget kivívták a teljes győzelmet. (910-es augsburgi csata) (Kristó 1995., 215.)

*Widukind*²¹ leírásában, amely a 955-ös augsburgi csatáról szól szintén kitűnik, hogy a magyarok igyekeztek egy csellel Konrád serege mögé kerülni. Gyorsan átúsztatva a Lech folyón a cseh hátvédeket kezdték nyilazni. (Kristó 1995., 225–226.)

954 tavaszán is hirtelen jelentek meg Thuin és Liège városok körül. *Folcuin*²² leírása szerint váratlanul nagy porfelhő támadt, és borsisakok ezrei tűntek fel, a távolban. A támadás oly gyors volt, hogy annak ellenére sem tudtak sokan elmenekülni, hogy már számítottak a magyarok érkezésére. (Kristó 1995., 230.)

Összegzés

A szkíták esetében a forrás részletesen ismerteti az ókori nomádok „felperzselt föld” stratégiájának sikeres alkalmazását. Az itt alapvetően védekező háborút folytató szkíták kiváló helyismeretük és életmódjukból fakadó sajátosságaik révén vethették be ezt a hadi eljárást támadóikkal szemben. Az ellenség ellehetetlenítésére, és lassú felőrlésére törekedtek. Haditervük végső célja a legyengült perzsa sereg csapdába csalása és szétverése lett volna, de erre már nem került sor, mert az ellenség kikerülte a kelepécét. Döntő csatába nem bocsátkoztak, de a forrás által említett rajtaütésszerű támadásaik hasonlóak lehettek a későbbi korok nomádjainak megfutamodó majd visszatérő taktikájához.

Az avarok is sikeresen alkalmazzák a „felperzselt föld” stratégiáját, de velük kapcsolatban már több taktikai elemet is ismerünk. A magyarokat is beleértve a források oly gyakran említik a megfutamodó majd vissza-visszatérő cseleiket, hogy az már szinte

összefonódik a nevükkel. Taktikai céljuk leginkább az ellenséges sorok szétzilálása és bekerítése volt. Ennek megfelelően mindkét nép terepviszonyok adta rejtőzködési lehetőségek legtökéletesebb kihasználására törekedett. A jó rejtőzködési képességükből és gyorsaságukból adódhatott, hogy sikeresen tudtak váratlanul, és rajtaütésszerűen támadni. A kívülálló megfigyelő hadrendjüket tagolatlannak, mozgásukat kiszámíthatatlannak, kavargónak láthatta. Valójában hadrendjük sok kis egységre tagolt, és mozgásuk pontos és megtervezett volt. Ezek a taktikai eljárások arra szolgáltak, hogy nehezsítsék az ellenség számára mozgásuk kiszámíthatóságát.

Ezen csapatmozgásoknak fontos eleme a kisebb csoportokban való mozgás. A csapatok összevonhatósága és irányítása kulcskérdés lehetett hadászataukban. (Erre a taktikai kérdésre adtak szellemes és találékony választ az Ekkhard által említett fényjelek segítségével kapcsolatot tartó magyar csapatok Sankt Gallennél.)

Nem pusztán a hadművészet kérdése, hanem általánosan jellemző lehet sok esetben, hogy a tárgyalt népekről a nyugati források csak toposzokban beszélnek. Bizonnyos esetekben kimutatható, hogy a nyugati szerzők korábbi szerzők műveiből merítenek, és ráillesztik más olyan népekre is, akikről a régészet vagy a történettudomány később kiderítette, hogy más etnikumhoz tartoztak. A források mellett régészet, valamint a történeti segédtudományok is bizonyítják, hogy a fent említett népek azonos kultúrkörből származtak. Életmódjuk, és szokásaik hasonlóak voltak, ezért a különböző korokban élt szerzők bátran merítették egymástól, mert a szokásaik nagy vonalakban nem változtak. Az átvett műveket ki is egészíthették, mint például a 13-as lábjegyzetpontban említett Bölcs Leó-féle Maurikiosz átvétel, amely egyébként rávilágít az avarok és a magyarok hadművészetében fellelhető párhuzamokra, vagy jellemző még a 9-es lábjegyzetpontban

említett terminusátvétel is ami szintén megfelel a fent leírt elveknek. Azt a tényt, hogy a toposzok átvételét Bölcs Leó és Maurikiosz is azért használták, mert továbbra is megfeleltek a valóságnak, az is bizonyítja, hogy a IX–X. századi magyarokra vonatkozó leírások is – apró eltérések kivételével – nem cáfolják, sőt alátámasztják a leírtakat. Ezek a késői források azok amelyek által végül igazán közeli és cizellált képet kapunk a nomád hadviselésről, hiszen alátámasztják az őket megelőző írókat, de sokkal részletesebbek, bőbeszédűbbek a már ismert toposzokon felül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- GOLDEN, P. B.: *War and Warfare in the Pre-Cingisid Western Steppes of Eurasia. In: Warfare in Inner Asian History (500–1800)*.
 GYÖRFY GYÖRGY: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 1958.
 HÉRODOTOSZ: *A görög–perzsa háború*. Ford.: Muraközi Gy. Budapest, 1997.
 KATUS LÁSZLÓ: *A középkor története*. Budapest, 2001.
 KRISTÓ GYULA: *A honfoglalás korának írott forrásai*, Szeged, 1995.
 SINOR, D.: *The Inner Asian warriors. Journals of American Oriental Society*. 1981.

JEGYZETEK

¹ Hérodotosz i. e. 484–425-ig élt. Művét tárgyalta részét utazásai során gyűjtött tapasztalatai, és hallottak alapján írta, vagy más művekből merítve készítette. Könyvének negyedik fejezete átfogó leírást ad a szkíták országáról, szokásaikról, körülöttük élő népekről, és történetükről, valamint hadviselésükhöz módjáról.

² A dolgozat nagyrészt hadi taktikáról szól, de Hérodotosz írásából a szkítákra vonatkozóan csak hadi stratégiát ismerhetünk meg.

³ Sokszor pásztorostul egész nyájukat hagytak hátra, mint ha elvesztették volna. Az elgyötört üldözők elfogták az állatokat, és újabb lelkesedésre kapva még beljebb-beljebb követték a szkítákat az ismeretlen vidékre. (Hérodotosz IV., 130.)

⁴ Az idő alatt amíg a nem szövetséges területen haladt a két ellenséges sereg, a szkíták országa viszonylagos nyugalmat élvezhetett.

⁵ A szkíták szövetséget kötöttek a gelónosz, a budinosz, és a sauiromata néppel a perzsák ellen, de nem támogatták őket az agathürszoszok, a neuroszok, és az androphagoszok. Ezért sem tudták nyíltan felvenni a harcot a támadókkal, és ezért folyamodtak a „felperzselt föld” stratégiához. (Hérodotosz IV., 120.)

⁶ A szkíták eközben diplomáciai tárgyalásokat folytattak az Isztrosz-hídat őrző iónokkal, akik a perzsák visszavonulását biztosították. Próbálták rávenni őket a híd lerombolására de sikertelenül. (Hérodotosz IV., 130.)

⁷ Nem tudni, hogy önként vállalták a nélkülözést a csapdába ejtésüket elkerülendő, vagy csak nem ismerték eléggé a terepet, és ezért vonultak ugyan azon az úton vissza.

⁸ Maurikiosz kelet-római császár (582–602), szül. 539., megh. 602. nov. 28. II. Tiberius császár fővezére és veje volt, kit 582. követett a trónon. A perzsák és avarok ellen harcolt szerencsésen. Ő állította össze az Ourbikiosz neve alatt ismert Taktika c. hadi-munkát, melyből később VI. Bölcs Leó császár a maga Taktikáját másolta és bővítette.

⁹ Maurikiosz ezt „szkíta lesvetésnek” nevezi. A szkíta terminus itt nem feltétlenül a lesvetés szkítáktól átörökölt voltára értendő, hanem az eurázsiai nomád népek általános elnevezéséből ered.

¹⁰ Paulus Diaconus (725/730–797/799) longobárd származású szerzetes. *A longobárdok története* című munkát írta, amelynek adatait hallomásból szerezte. (Révai)

¹¹ Chronicon Paschale vagy Chronicum Alexandrianum. 630 körül írta ismeretlen szerző, tehát nem teljesen egykorú de nagyon közel az elbeszéltes eseménnyel, ami hitelessé teszi. (Lexicon des mittelalters)

¹² A kísérő lovak tömege természetesen nem csak a megtévesztést szolgálta, hanem inkább váltólovakként, talán esetlegesen teherhordó állatként, de egyes korabeli szerző szerint élelmiszerforrásként is szolgálhattak. (Ez utóbbi azonban nehezen hihető.)

¹³ A szerző átvette a VI. század végén vagy a VII. század elején készült Maurikiosz-féle hadi-taktikának a türkökre vonatkozó leírását, mert azokat az általa ugyancsak türk néven ismert magyarokkal azonosnak vélte. Emellett azonban felhasználta a magyarokra vonatkozó közvetlen értesüléseit is, akiknek taktikája fő vonásaiban

egyezett a türkökével. Ennek bizonyítéka, hogy értesüléseivel hat helyen kiegészítette forrása szövegét. (Györffy 1958., 72.)

¹⁴ Al Maszúdi X. századi muszlim történeti és földrajzi író. Az említett eseménnyel egykorú a feljegyzés. Maszúdi nagyon sokat utazott és látott ami még hihetőbbé teszi történeti munkáit. (Kristó 1995., 52.)

¹⁵ Konkrét példája lehet ez a forrás annak, hogy a „Taktikában” leírtak hogyan érvényesülhettek a valóságban.

¹⁶ Ekkhard (980–1050) Sankt Gallen monostor történetírója 884-től 972 között. A magyarok betöréséről hallomásból értesülhetett. (Kristó 1995., 246)

¹⁷ Ezeknek a tüzeknek a segítségével tudnak a kis csapatok tájékozódni, és ha kell gyorsan egyesülni.

¹⁸ Évkönyvíró (845–915 körül), 892–899-ig prümi apát. A magyarokkal kapcsolatos értesü-

lései szóbeliek és hitelesnek mondhatók. (Kristó 1995., 194)

¹⁹ A meghátrálást és visszafordulást ez a forrás a gyengeség jeleként és a kitartás hiányaként tünteti fel.

²⁰ Liudprand (920–972) Longobárd származású diplomata, majd cremonai püspök. Műve az Antapodosis magyarokra vonatkozó részei szóbeli hagyományokra hagyatkoznak. (Kristó 1995., 211.)

²¹ A vesztfáliai Corvey szerzetese (925–1004) Műve: Res gestae Saxonicae. A magyarok kalandozásaira vonatkozó részei szóbeli hagyományokon alapszanak. (Kristó 1995., 219.)

²² Folcuin 928 körül született Lotaringiában. A lobbesi bencés monostor 637–980 közötti történetét írta meg. A kései magyar kalandozásokról amelyről megemlékezet szóbeli híradásokból értesült. Folcuin 990-ben halt meg. (Kristó 1995., 228.)

A N T I K

HOFFMANN ZSUZSANNA

Cicero és Cato Maior

— Az öregségről szóló filozófiai fejtegetés korvonatkozásai —

„Az öregség koronája a tekintély” (Cicero)

Lehet-e derűs és méltóságteljes az öregség? – vetődik fel gyakorta a szinte örökzöld kérdés. Az ókori görögök és rómaiak sokféle módon viszonyultak az öregjeikhez. A szemlélet helyenként és koronként változó, függvénye a társadalmi berendezkedésnek is, de azért általános jellemzői megragadhatók.

Természetes egyfajta tisztelet, az idősebb korosztály tapasztalatainak, tetteinek, életvitelének respektálása, ugyanakkor olykor kifigurázásuk, becsmérésük, esetenként feleslegessé válásuk is hangot kap. Ez utóbbi elsősorban gazdasági okokkal, megélhetési nehézségekkel, illetőleg az ifjúság életszem-

léletével is magyarázható. Maga az öregség természetes állapot, de általános érvényű problémaként is felfogható. Foglalkozott vele a görög irodalom is, Homéros nagy öregjei – akiket a közösség tisztel és elismer – Priamos és Nestor, említi Hésiodos is, előkerül a görög tragikusoknál, például Sophoklésnél (Oidipus Kolonosban 1224–1227), továbbá Euripidés Héraklésében (638–700), Aristophanés Sókratés ábrázolásában.

Jelen dolgozat Cicero Catójának – ami egyben a kérdés átfogó, történeti áttekintése is – elemző bemutatására vállalkozott, kiemelve az idealizált nagy öreg jellemének, tetteinek azon sajátosságait, ahol a források más Cato-képet mutatnak. Az elemző vizs-